

HÖGSTA DOMSTOLENS UTSLAG

meddelat i Stockholm den 18 oktober 2007

Mål nr

Ö 3091-03

KLAGANDE

1. Affärsverket svenska kraftnät

Box 526

162 15 Vällingby

Ombud: Advokat MH

2. Vattenfall Regionnät AB, 556417-0800

162 87 Stockholm

Ombud: Bolagsjurist CR

MOTPARTER

1. KA

2. UA

Ombud för båda: Jur. kand. LE

SAKEN

Ersättning för ledningsrätt

ÖVERKLAGADE AVGÖRANDET

Svea hovrätts utslag den 4 juli 2003 i mål Ö 5355-02

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen fastställer hovrättens avgörande.

Affärsverket svenska kraftnät och Vattenfall Regionnät AB skall solidariskt ersätta KA och UA för rättegångskostnader i Högsta domstolen med tvåhundra sextio tusentvå hundrafemtio (261 250) kr, varav 179 000 kr exkl. mervärdesskatt avser ombudsarvode, jämte ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för Högsta domstolens utslag till dess betalning sker.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

Affärsverket svenska kraftnät och Vattenfall Regionnät AB får anses ha yrkat att det inte skall utgå någon ersättning för den upplåtna ledningsrätten.

KA och UA har bestritt ändring.

KA och UA har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen.

Genom beslut om fastighetsbildning den 13 februari 2007 har all mark från fastighet X S:1 samt fastighet Y 2:1 tillhörande andelar i samfälligheter

överförts till fastighet Z 1:1. Fastighet X S:1 och fastighet Y 2:1 har avregistrerats.

SKÄL

Svenska kraftnät och Vattenfall har genom beslut den 19 april 2000 erhållit ledningsrätt för optokabel som teleledning ingående i telekommunikationssystem för allmänt ändamål enligt 2 § 1 ledningsrättslagen (1973:1144) i den då gällande lydelsen. Ledningsrätten har upplåtits inom bl.a. fastigheten Z 1:1, vilken ägs av KA och UA. Optokablarna har anbringats runt befintliga kraftledningarna och ryms inom det område som tidigare upplåtits med ledningsrätt för kraftledningarna till förmån för Svenska kraftnät och Vattenfall.

Frågan i målet gäller om upplåtelse av ledningsrätt för de nya optokablarna kan medföra rätt till ersättning för fastighetsägarna.

Enligt 13 § ledningsrättslagen skall i fråga om ersättning för upplåtelse av mark eller annat utrymme på fastighet ersättningsreglerna i 4 kap. expropriationslagen (1972:719) tillämpas. Upplåtelse av utrymme för ledningsrätt är i ersättningshänseende att jämföras med inlösen av del av fastighet (se prop. 1973:157 s. 102 och 137).

Enligt 4 kap. 1 § första stycket expropriationslagen skall vid expropriation av en del av en fastighet intrångsersättning betalas med ett belopp som motsvarar den minskning av fastighetens marknadsvärde som uppkommer genom expropriationen. Uppkommer i övrigt skada för ägaren genom expropriationen skall även sådan skada ersättas, s.k. annan ersättning. Enligt motiven till expropriationslagen är det inte meningen att ersättningsposterna

skall vara alternativa, dvs. en skada som inte ersätts genom intrångsersättning, trots att den är av en typ som hänförs till denna ersättningsart, skall inte heller kunna kompenseras genom annan ersättning (se prop. 1971:122 s. 171). Enligt 4 kap. 2 § kan under vissa förutsättningar ersättning även utgå för den negativa inverkan som ledningsföretaget – i detta fall de upphängda optokablarna – har på fastighetens marknadsvärde, s.k. företagsskada.

Hovrätten har funnit att det i förevarande fall inte finns förutsättningar för ersättning för s.k. företagsskada och att det inte är fråga om s.k. annan ersättning. Vad Högsta domstolen nu har att ta ställning till är om intrångsersättning skall utgå. En förutsättning härför är att de upplåtna ledningsrätterna medfört en sådan ökad belastning på fastigheten att marknadsvärdet har påverkats i negativ riktning.

Lika med hovrätten finner Högsta domstolen att det förhållandet att en fastighet som i detta fall har belastats med nya rättigheter för ett nytt ändamål och att det blir möjligt att överlåta ledningarna med ledningsrätterna typiskt sett leder till ett ökat behov av att ta fastigheten i anspråk för underhållsåtgärder m.m., vilket innebär en ökad fysisk belastning på fastigheten genom att fastighetsägaren kommer att i viss utsträckning åsamkas besvär, merarbete och andra olägenheter som kommer att öka kostnaderna för hans förvaltning av fastigheten. Frågan är då om ett sådant intrång, som i detta fall får bedömas som marginellt, kan anses ha påverkat marknadsvärdet på fastigheten.

Innan Högsta domstolen behandlar denna fråga finns det anledning att något beröra den grundlagsfästa bestämmelsen om skydd för egendom. Bestämmelsen, som fick sin nuvarande lydelse genom lagändring år 1994, återfinns

i 2 kap.18 § regeringsformen. Enligt paragrafens första stycke är varje medborgares egendom tryggad genom att ingen kan tvingas avstå sin egendom till det allmänna eller till någon enskild genom expropriation eller annat sådant förfogande eller tåla att det allmänna inskränker användningen av mark eller byggnad utom när det krävs för att tillgodose angelägna allmänna intressen. I andra stycket finns bestämmelser om rätten till ersättning för ingrepp i äganderätten. Enligt första meningen skall den som genom expropriation eller annat sådant förfogande tvingas avstå sin egendom vara tillförsäkrad ersättning för förlusten. I andra meningen föreskrivs att sådan ersättning också skall vara tillförsäkrad den för vilken det allmänna inskränker användningen av mark eller byggnad på sådant sätt att pågående markanvändning inom berörd del av fastigheten avsevärt försvåras eller skada uppkommer som är betydande i förhållande till värdet på denna del av fastigheten (rådighetsinskränkningar). I båda fallen skall enligt tredje meningen ersättningen bestämmas enligt grunder som anges i lag.

Före lagändringen år 1994 reglerades rådighetsinskränkningar inte särskilt. Paragrafen hade då följande lydelse. ”Varje medborgare vilkens egendom tages i anspråk genom expropriation eller annat sådant förfogande skall vara tillförsäkrad ersättning för förlusten enligt grunder som bestämmas i lag.” Med den formuleringen får det anses stå klart att en sådan upplåtelse av ledningsrätt varom är fråga faller in under tillämpningsområdet. När uttrycket ”tages i anspråk” år 1994 ersattes med uttrycket ”tvingas avstå” angavs i förarbetena att uttrycken är identiska och att någon ändring av tillämpningsområdet inte var avsedd (se SOU 1993:40 del A s. 234 och prop. 1993/94:117 s. 49). Slutsatsen blir att den i målet aktuella upplåtelsen är att hänföra till sådant avstående av egendom som avses i 2 kap. 18 § andra

stycket första meningen regeringsformen. Det innebär att varje förlust skall ersättas – om än inte alltid fullt ut – även om den är helt obetydlig.

Ersättningen skall alltså bestämmas enligt grunder som anges i lag. För fall då den aktuella lagbestämmelsen inte når upp till den nivå som grundlagen kan anses kräva har det i den juridiska litteraturen ansetts att den naturliga konsekvensen är att ingreppet tillåts men, trots den alltför begränsade eller obefintliga lagbestämmelsen, medför ersättningskyldighet till det belopp grundlagsregeln får anses minst kräva (jfr Bengtsson, Ersättning vid offentliga ingrepp 1, 1986, s. 59 och Holmberg m.fl., Grundlagarna, 2 uppl. 2006, s. 172).

Frågan är då om expropriationslagens ersättningsbestämmelser i ett fall som det förevarande uppfyller grundlagens krav. Som tidigare nämnts är det enligt ordalydelsen i 4 kap. 1 § expropriationslagen en förutsättning för intrångsersättning att fastighetens marknadsvärde har minskat. Det står klart att det skall vara fråga om en ekonomisk förlust men att också obetydliga förluster skall ersättas (se bl.a. Bengtsson, Ersättning vid offentliga ingrepp 2, 1991, s. 243; jfr också NJA 1990 s. 296). Vilka metoder som skall användas för att bestämma marknadsvärdet framgår inte av expropriationslagens ersättningsbestämmelser utan domstolarna har fått frihet att för varje särskilt fall utnyttja de värderingsmetoder som med största sannolikhet leder till ett rättvisande resultat. (se prop. 1971:122 s. 171 f.). Utgångspunkten, oavsett värderingsmetod, är emellertid att marknadsvärdeminskningen bör bestämmas som skillnaden mellan fastighetens marknadsvärde före respektive efter intrånget (se a. prop. s 189 och SOU 1969:50 s. 175). Det kan emellertid vara svårt att tillämpa ett sådant sätt att bestämma marknadsvärdeminskningen vid små, marginella intrång. I ett fall som det förevarande, där den

tillkommande belastningen på fastigheten enbart avser ytterligare rättigheter, torde det endast med svårighet eller kanske inte alls kunna konstateras en faktisk minskning av fastighetens marknadsvärde, även om en ekonomisk förlust kan konstateras. Det kan därför förefalla tveksamt om 4 kap. 1 § expropriationslagen medger ersättning för intrånget.

När det gäller frågan om marknadsvärdet kan påverkas även vid små intrång uttalas följande i motiven. ”Det kan givetvis ibland, t. ex. när det exproprierade området utgör endast en ringa del av hela fastigheten, vara svårt att påvisa någon skillnad i marknadsvärde mellan den odelade fastigheten och restfastigheten. Som regel torde man dock med fog kunna räkna med att en viss skillnad föreligger åtminstone såtillvida att en köpare inte skulle vara beredd att avstå från någon del av fastigheten utan reduktion av priset. Mot bakgrund härav synes det motiverat att i sådana fall döma ut ersättning bestämd exempelvis till visst belopp per kvadratmeter.” (A. prop. s. 189.)

Som hovrätten anfört får uttalandet, även om det i första hand synes ta sikte på värdering vid avstående av äganderätt till mark, anses ge vägledning också då ersättning skall bestämmas vid rättighetsexpropriation. I förarbetena till ledningsrättslagen sägs med hänvisning till det ovan citerade motivuttalandet att, i sådana fall då det är svårt att påvisa någon skillnad i fastighetens marknadsvärde före och efter ledningsrättsupplåtelsen, det kan vara motiverat att bestämma ersättningen på grundval av en separat värdering av den avstådda marken (se prop. 1973:157 s. 102).

Lantmäteriverket har i rekommendationer den 5 juni 2002, reviderade den 14 oktober 2002, redovisat ersättningsprinciper för intrång av mobiltelemaster och optokablar på lantbruksfastigheter. I rekommendationerna anges, un-

der hänvisning till LMV-Rapporten 2001:11 och uttalandet i motiven till expropriationslagen angående ringa intrång, att marknadsvärdebegreppet vid intrång bör ges en annan innebörd än den strikt ekonomiska och att små intrång i princip alltid bör leda till en viss intrångsersättning även om det inte går att med gängse värderingsmetoder visa på att fastighetens marknadsvärde minskar. I rekommendationerna anges vidare att denna princip kan vid exempelvis upplåtelse av ny ledningsrätt för optokabel i befintlig kraftledning leda till att det bör utgå en viss ersättning för den ”rättsliga” marknadsvärde­minskningen.

Det kan anmärkas att det i förarbetena till 3 a § ledningsrättslagen, som ger en ledningsrättshavare avseende starkströmsledning rätt att utan ny förrättning inom befintligt ledningsutrymme även dra fram och begagna bl.a. teleledningar för allmänt ändamål, uttalas att detta som regel inte innebär något ytterligare intrång och att ersättning för intrång torde bli aktuell endast i undantagsfall när det är fråga om luftledningar (se prop. 1999/2000:86 s. 75 f.). Detta uttalande synes emellertid för framtiden i viss mån överspelat av uttalanden som gjordes i samband med tillkomsten av 2 a § om ledningsrätt för kanalisation i vilken ingår rätt att dra fram och använda bl.a. teleledningar. I författningskommentaren (prop. 2004/05:175 s. 302 f.) uttalas sålunda att det i ledningsbeslutet för kanalisationen skall anges antalet och typ av ledningar som får dras fram i denna och att detta är betydelsefullt eftersom intrånget för fastighetsägaren får anses vara beroende av t.ex. antalet ledningar, då kravet på underhållsåtgärder m.m. därmed normalt ökar och att detta har direkt betydelse för den ersättning som skall fastställas för intrånget.

I förevarande fall har det inte kunnat påvisas att någon minskning har skett i fastighetens marknadsvärde i den mening detta uttryck normalt brukar användas. Emellertid får de tidigare citerade motivuttalandena om påverkan på marknadsvärdet vid små intrång läsas i belysning av den grundlagsfästa rätt till ersättning som numera kommer till uttryck i 2 kap. 18 § andra stycket första meningen regeringsformen. Det står då klart att ersättning för intrång skall utgå även vid en sådan mindre skada där en skillnad i marknadsvärdet före och efter intrånget inte kan fastställas men en ekonomisk skada, om än obetydlig, kan konstateras. Bestämmelsen om ersättning i 4 kap. 1 § expropriationslagen vid expropriation av en del av en fastighet får därmed anses nå upp till grundlagens krav.

Viss ersättning enligt expropriationslagen bör således utgå till fastighetsägarna för de ökade kostnader för förvaltning av fastigheten som det konstaterade intrånget kan anses innebära.

Vattenfall har i Högsta domstolen åberopat en omfattande utredning angående intrångets inverkan, bl.a. kalkyler med hypotetiskt underlag.

Som hovrätten anfört kan emellertid storleken på den ersättning som i förevarande fall skall utgå endast bestämmas skönsmässigt. Högsta domstolen finner därvid inte anledning att göra någon annan bedömning av vad som är

ett skäligt belopp än den hovrätten gjort. Hovrättens avgörande skall därför fastställas.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Johan Munck, Leif Thorsson, Severin Blomstrand, Ann-Christine Lindeblad (referent) och Gudmund Toijer
Föredragande revisionssekreterare: Susanne Sjöblom